

Vitalii Matsko. TARAS SHEVCHENKO'S POEM «PRAYER»: PECULIARITIES OF THEME REVEALING

On May 25-27 Taras Shevchenko created three variants of poems under one title «Prayer», which haven't become yet steady achievement of poetics, which were beyond the scientific reflexion of researchers. The article tells that the prayerful triptych was created by the author in Petersburg, after his coming back from the exile. Invariance (irremovability) is expressed in the title of the work and the motives, although this term provides for the degree and the criteria of communion of the studied works. Difference is in multi-vector of reading some words and word-combinations, which, in the artistic system of the further reading of the work by the recipient (reader), belong to the falling down emotional gradation. So the rhetoric changes, lyric meditation predominates thematically. The poet as if advises with the reader, asking «And with the pure heart?» The under-space of the vector space transforms into the fiction text according to the poet's artistic imagination.

By the example of prayerful genre, the author's versioning of dichotomy of good and evil has been explained in the article. It is made more expressive in the artistic structure of the lyric triptych of Taras Shevchenko. In the first poem invective strategy can be read. Perhaps, when addressing to the God, Taras Shevchenko, being educated in Christian tradition, has remembered the third bible commandment »You shall not take the name of the Lord your God in vain, for the Lord will not hold him guiltless who takes his name in vain.« So, on May, 26, 1860 the author of «Prayer» comes back again and creates the second variant, in which reveling of the topic from esoteric implication transforms into realistic picture, open content. Invective, allusion, ironic form disappear. Four three-line strophes make the inner world of the lyric character more expressive. In the third variant of prayer Shevchenko softens emotional tonality. So, prayerful genre in the structure of lyric «triptych» of Taras Shevchenko is in the form of Other World, nonearthly world of Christian being. We can affirm that the poem elucidates out of time context. In the prayer lyric character most fully expresses his feelings, compares, correlates his will, his wishes, dreams with the God's will. That is, inner world of Shevchenko's lyric «I» has been modeled as ideal-fiction, which realization in the real world can't be done by the nonearthly creature, which is created by the imagination, fantasy of thinking person.

УДК 821.161.2 (Богацький)

Я.В. Нагорний

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ЖИТТІ І ФОРМУВАННІ ПРОГРЕСИВНОЇ СВІДОМОСТІ ПАВЛА БОГАЦЬКОГО

У статті оприявлено світоглядну позицію еміграційного письменника Павла Богацького. Доведено, що громадянські й життєві орієнтири він формував під впливом поезій Тараса Шевченка, який його "супроводжував" все життя: на еміграції визначився як дослідник творчості Тараса Шевченка, упорядник його бібліографії, віршів, автор низки шевченкознавчих праць. Так, упродовж 1923–1929 рр. П.Богацький публікував щорічні бібліографічні огляди праць із шевченкознавства, написав літературознавчі розвідки "Нові літературні прямуння", «Кобзар» Т.Шевченка за сто років" (1942) тощо. За активну працю в ділянці шевченкознавства П.Богацького поіменовано honoris causa – почесним професором Українського соціологічного інституту в Празі.

Ключові слова: *світогляд, шевченкознавство, Павло Богацький, Тарас Шевченко, ідіостиль, національна самоідентифікація.*

Постановка проблеми. Сучасна наука про українську літературу неповна без комплексного вивчення творчості письменників, які мешкали поза межами нашої держави. До таких належить Павло Олександрович Богацький (1883–1962), прозаїк, літературознавець, редактор журналу «Українська хата» (1909–1914), учасник Зимового походу, секретар і почесний доктор Українського соціологічного інституту (Прага), дійсний член історично-філологічного товариства в Празі, Наукового товариства імені Т.Г.Шевченка у Львові. Тим більше суцільною мовчанкою оповито формування національної свідомості українського письменника, який морально-етичні норми звиряв за життєвою позицією Т.Шевченка, М.Драгоманова, І.Франка, намагався в усьому бути схожим на них. Відомо, що свідомість – це вища форма відображення дійсності, властива людям і пов'язана з їхньою психікою, мисленням, світоглядом, самосвідомістю, самоконтролем своєї поведінки і діяльності та передбачування результатів останньої.

Огляд першоджерел вказує на те, що комплексне дослідження життя і творчості еміграційного прозаїка відсутнє, хіба що маємо кілька публікацій енциклопедичного характеру, авторами яких є В.Просалова, М.Комариця, В.Мацько, Ф.Погребенник, але й вони жодним чином не торкаються заявленої проблеми. Відтак ствердно можна сказати, що у сучасній філологічній науці творчість П.Богацького-літературознавця, прозаїка, критика і публіциста обійдена увагою дослідників.

Насамперед зацентруємо, що в П.Богацького інтерес до творчості Т.Шевченка зродився під впливом національно-визвольної ідеї, яка поширювалась серед прогресивної молоді на початку ХХ століття, а також творчої співпраці з М.Шаповалом. Водночас П.Богацький-шевченкознавець мав на кого орієнтуватись, – це І.Франко, М.Драгоманов, В.Дорошенко, С.Єфремов, Д.Антонович, В.Щурат, П.Зайцев, О.Новицький, С.Балей, які по-науковому трактували творчість Кобзаря, виводили його образ у річищі поступу національної культури й філо-

софської думки. Працюючи в Празі директором бібліотеки та завідувачем Кабінету шевченкознавства при соціологічному інституті, Богацький продовжував творчу співпрацю з провідними шевченкознавцями І.Айзенштоком, Л.Білецьким, В.Дорошенком, П.Зайцевим та іншими для того, аби науково підійти до вивчення життя, творчості, багатогранної діяльності Тараса Шевченка, його місця в світовому літературному процесі. Саме за активну працю в галузі дослідження історії української літератури, зокрема в ділянці шевченкознавства, Павла Богацького поіменовано *honoris causa* (почесним професором).

Прикметно, що праці П.Богацького є актуальними: в його особі Тарас Шевченко «знайшов» активного дослідника, палкого пропагандиста й прихильника. Ще 1911 року в «Українській хаті» він помістив повідомлення про «Проект пам'ятника Т.Г.Шевченку в Києві», а 1917-го в київському «Книгарі» з'явилась стаття «Т.Г.Шевченко і княгиня В.М.Репніна». У празький період – «Кобзар» Тараса Шевченка. Видання в Празі 1876 до 1926», «Нове про Шевченка (1924-1927)» (Львів, Літературно-науковий вісник, ч.5, 6, 1927), «Нове про Шевченка: інформативний огляд за рр. 1927-1929» (1930), «Фальсифікатори Шевченка» (Львів, Вісник українознавства, ч.3, 4, 1930; Львів, Сьогоднішнє й минуле, №3-4, 1939). За редакцією П.Богацького та В.Дорошенка 1941 року в Празі побачили світ «Поезії Т. Г. Шевченка», а 1942 року – «Кобзар Тараса Шевченка за сто років. 1840-1940» (Краків-Львів, Українська книга, т.4). Уже з цього поважного переліку переконаємось, що Т.Шевченко "супроводжував" Богацького-літературознавця майже все життя.

У листі до професора В.Мацька син письменника Левко Богацький (1927–2010) повідомляє про інші праці свого батька і серед них називає шевченкознавчі: «Є ще хроніка життя родини Богацьких (8 стор.), короткі статті його, як шевченкознавця, «Проблеми видання поетичних творів Т.Г.Шевченка» і ще «Інтимні сторінки в житті Т.Г.Шевченка» [4, 1998]. В опублікованій бібліографії праць П.Богацького [1, с.181-183] віднаходимо десятки позицій, присвячених Кобзареві. В статті «Про наукову і творчу спадщину батька» Л.Богацький пише: «П.Б. вклав багато творчих зусиль в дослідження текстів Тараса Шевченка та писання критичних видань: про Тараса Шевченка і нових видань його творів з 1923-1929 рр.; велика праця за 1930-1942 рр., що, на жаль, пропала під час Другої світової війни, як і «Історія критичного видання творів Тараса Шевченка», лише частина цього твору під заголовком «Кобзар» Тараса Шевченка за сто років» була надрукована в «Українській книзі» (1942) і появилася окремим виданням... Великої вартості є його оцінки цілої низки видань Шевченка, однаково, як давніших (празьке 1876 року), так і сучасних» [1, с.179-180]. Унісонуючи думці Левка Богацького про батька, згадаймо при цьому Дениса Лукіяновича, який сто років тому в передмові до «Кобзаря» Тараса Шевченка писав: «Шануючи й почитаючи таких великих людей, ми тим шануємо й себе...Шануючи великих людей, роздумуючи над їх життям і ділами, ми вдовольняємо потребу нашої душі, котра нам каже признати другому правдиву заслугу і віддати йому належну почесність» [5, с.VII-VIII].

Згадку про шевченкознавця-Богацького оприлюднила в «Щоденнику» Софія Русова; Богацький надрукував «Нове про Шевченка» (інформаційний огляд за 1924-1925 рр.) в журналі «Народознавство» (ч. 1, 1932, Прага). У матеріалі подаються короткі нотатки, на жаль, без оцінних характеристик, про найважливіші публікації українських літературознавців, критиків, присвячені творчості Т.Шевченка. Тоді, як, скажімо, річні інформаційні тематичні огляди Володимира Дорошенка під назвою «Шевченкознавство в 1925 р.» [2, с.215-220] оформлено належним чином: охоплено не лише літературознавчі та критичні матеріали, а й тексти художньої літератури; автор-упорядник дотримувався чітких вимог щодо відбору матеріалів. Словом, огляд репрезентує високу культуру бібліографічного опрацювання.

По війні П.Богацький мешкав у далекій Австралії, він і тут не полишає літературознавчу ділянку. Так, в дослідженні «Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Т. Г. Шевченка)», що її оприлюднив 1950 року в кількох числах сіднейської газети «Вільна думка» (№№ 17, 18, 19, 20 і 21), письменник звертає особливу увагу на роль жінок у житті й творчості поета. Літературознавець стверджує, що любов до України, багатостраждального народу пролягає через усю творчість Кобзаря, а однією з центральних тем – трагічна доля жінки, сестри, матері у кріпосному суспільстві першої половини XIX століття.

Свого часу іншої думки дотримувався літературознавець І.Качуровський, який, заторкуючи інтимну жіночу лірику Кобзаря (до речі, І.Качуровський 2006 року одержав звання лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка), у статті «Поет самоти і безнадії» [3, с.39-42] скептично ставиться до Шевченкових жіночих персонажів (версія статті Качуровського вперше побачила світ 6 жовтня 1961 року в польській газеті «Głos Polski» (Буенос-Айрес). Деякі його висловлювання і досі можуть бути дискусійними, наприклад: «Покритка оплакує майбутнє сина. Іноді весела жіночка, спровадивши з дому чоловіка, йде до шинка випити чарку. Такі персонажі жіночої лірики Шевченка» [3, с.41], або «українці змалювали з Шевченка ікону, а вірші його зробили молитвою» [3, с.39], «І я розумію Хвильового, який обурювався, що «іконописний Тарас затримав розвиток нації» [3, с.40], «Національна поезія відійшла на задній план, на вершинні позиції висунулась особиста лірика» [3, с.42]. Плюралістичні думки, інквентиви І.Качуровського щодо оцінки творчої спадщини Кобзаря не пройшли повз увагу літературних критиків. Так, Ігор Костецький україномовний варіант статті Качуровського передрукував у редактованому ним журналі «Україна і світ» із застереженням: «Кожен великий національний поет саме тим і великий, що його всеосяжна особистість дає підставу трактувати її з різних, раз-у-раз взаємозаперечних поглядів. Погляд може бути помилковий, і заперечник має повне право виступити з протилежною концепцією. Але при тому неодмінна умова: дискусія повинна відбуватись у фаховій площині, а не аргументом «ослячого копита» [3, с.39]. Останнє словосполучення редакцією взято в лапки, оскільки запозичено з газети «Українське слово» (Буенос-Айрес), яка також 24 грудня 1961 року негативно поставилася до статті І.Качуровського.

Простежуючи думку літературознавця І. Качуровського (1918-2013), доведено протилежне бачення П. Богацьким душі поета, його широту зацікавлень, творчих пошуків. Шевченкознавець-Богацький резонує по-вчанням не до «самоти», а до всеосяжної творчої особистості, до його інтелекту, смаків та уподобань, до оточення, друзів, які, певна річ, впливали на формування його світогляду, естетичних смаків і несли надію сповнити його безсмертний «Заповіт» – здобути волю Україні.

Подолянин Павло Богацький випередив час і, ніби опонуючи І. Качуровському, наводить слушну думку про те, що «образ жінки-кріпачки нерозривно поєднаний у Шевченка з образом власної матері, яку «ще молодою – у могилу нужда та праця положила», та рідних сестер – Катерини, Ярини, Марії, які «у наймах виростили», та в яких «у наймах коси побіліли». Т. Шевченко був одним із перших, хто став на захист безправної жінки, про що переконують його твори «Катерина», «Сова», «Наймичка», «Відьма», «Слепая». Доля дівчат, які потерпали від нещасного кохання, болем відгукувалася в серці Кобзаря й знайшла відображення у віршах і баладах «Причина», «Тополя», «Лілея», «Утоплена», «Русалка»...

П. Богацький зробив вагомий внесок й у створення бібліографічної україніки, завданням якого полягало опис, систематизація, аналіз друку; перебуваючи на чужині, він взявся за складання бібліографічних праць Т. Шевченка, Г. Чупринки, М. Драгоманова з тим, аби сприяти полегшенню кращого використання друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою. Задля цього у своєму творчому й науковому арсеналі зібрав чимало архівних матеріалів, першоджерел й скрупульозно відстежував гіпотезу про можливе авторство праць про Т. Шевченка, М. Драгоманова діаспорних письменників, які були приховані за криптонімами, псевдонімами. Автором констатовано факти наслідків таких досліджень, що лягли в основу укладання бібліографії та визначають інспірації ідіостилу письменника.

Отже, з вищевказаного висновується, що Павло Богацький зробив вагомий внесок у вітчизняне шевченкознавство. У його дослідженнях постає образ Шевченка-мрійника, Шевченка-поборника незалежної України. Образ Кобзаря літературознавець змоделивав в емоційній тональності, що передовсім викликана внутрішньою формою, екзистенційним потенціалом автора не так до строгої наукової тональності, як пієтету (глибокої пошани) до поета, щирою захопленістю його творами. Поруч з дослідниками-емігрантами П. Зайцевим, С. Смаль-Стоцьким, І. Огієнком, Л. Білецьким, Є. Пеленським Павло Богацький брав активну участь в роботі еміграційних наукових інституцій, що консолідували зусилля дослідників, генерували нові ідеї. Відтак літературознавець-Богацький вдавався до використання наукових методів для аналізу історії української літератури XIX-XX століття, поглиблював вивчення творчої спадщини Т. Шевченка, координував наукові пошуки з цієї теми, зосереджуючи увагу передовсім на нових дослідницьких підходах до проблеми та поєднання, узгодження літературознавчих аспектів із загальнокультурними, мистецтвознавчими, етнологічними, історіософськими, філософськими, психологічними з тим, аби активізувати зв'язки академічної науки з вузівським та шкільним шевченкознавством. Можна ствердно констатувати, що бібліографічні праці, статті П. Богацького, оприлюднені за кордоном, збагачують сучасну українську літературу, підносять її престиж у світовому культурному просторі. Звернення дослідника до життя і творчості Тараса Шевченка й сьогодні не втратило своєї актуальності, виступає засобом національної самоідентифікації.

Список використаної літератури

1. Богацький Л. Про наукову і творчу спадщину батька / Левко Богацький // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : Зб. наук. праць. / За ред. В. П. Мацька. – Хмельницький : Просвіта, 2005. – С. 177-183.
2. Дорошенко В. Шевченкознавство в 1925 р. / Володимир Дорошенко // Славянська книга (Прага) – 1926. – Ч. 44. – С. 215-220.
3. Качуровський І. Поет самоти і безнадії / Ігор Качуровський // Україна і світ. – 1962. – №24. – С. 39-42.
4. Лист Левка Богацького до Віталія Мацька від 9 липня 1998 року зберігається в сімейному архіві В. Мацька
5. Лукіянович Денис. Про життя Тараса Шевченка / Денис Лукіянович. // Тарас Шевченко. Кобзар. – Відень : Союз визволення України, 1915. – С. VII – VIII.

Summary

Y. V. Nahorny. TARAS SHEVCHENKO IN THE LIFE AND FORMATION OF PROGRESSIVE MIND OF PAVLO BOGATSKYI

The world-view position of the emigratory writer Pavlo Bogatskyi has been shown in the article. It is proved that he formed his civil and life orientation points under the influence of Taras Shevchenko's poetry, who «accompanied» him during all his life: in emigration he showed himself as a researcher of life and creative work of Taras Shevchenko, compiler of his biography, works of the poet, author of the number of works on Shevchenko studies. So, during 1923 – 1929 P. Bogatskyi published annual bibliographical reviews of the works on Shevchenko studies, wrote literary researches «New Literary Directions», «Kobzar» of T. Shevchenko During One Hundred Years» (1942), etc.

The models of Shevchenko studies of those days in the history of Ukrainian literature can be called transitional, breaking ones. If in 1920-s academic Shevchenko studies relatively refrained from categorical declarations, kept to «neutrality», looked for its own method, necessary for creation of synthesizing researches, then at the beginning of 1930-s such «neutrality» was broken by the critics of Bolshevik camp of Shevchenko experts, who thought according to the laws of class struggle and party membership. It led to the situation that there was intolerance between the researchers on both sides of Zbruch River. In Shevchenko's apologia each part wanted to protect «its» Shevchenko, its idea. Scientists-emigrants of academic orientation, where some of them had been formed and gained prestige before the

Revolution, and among them P.Bogatskyi, weren't understood by the young generation of Bolshevik scientists, who were absorbing new sociological method, who were depicting the Kobzar's creative work from the point of view of international-communistic positions, Marx-Lenin ideology, to which T.Shevchenko had no relation.

Literary aspects, problems indissolubly connected with the challenges of the present time, give clear answers to the readers in social-philosophic and philological variations. In Shevchenko studies studios of P.Bogatskyi the modus of national, mentioning of his main problems became that epicenter, which allowed combining of the past and the present in their critical topicality, projected to the perspective.

Key Words: world-view, Shevchenko studies, Pavlo Bogatskyi, Taras Shevchenko, individual style, national self-identification.

УДК 94(4) «19»

Г.Й. Насмінчук

ПОЕТИЧНІ ПОСЛАННЯ Т. ШЕВЧЕНКА І «ПОСЛАНІЄ» Є. МАЛАНЮКА: ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА ДЗЕРКАЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена типологічному зіставленню «Послання» Є. Маланюка з поезіями Т. Шевченка. Твори розглядаються в контексті конкретної історичної епохи і фактів індивідуального життя. Простежується діалог художніх текстів двох поетів, відзначається спільне і відмінне.

Ключові слова: послання, епістолярій, адресат, типологічне порівняння, медитація, інвектива, антитеза.

Віршоване послання, як різновид епістолярного жанру, в Україні починає свою національну традицію від П. Гулака-Артемівського. Його послання «Справжня добрість (Писулька до Грицька Пронози)», «Супліка до Грицька Квітки», «До Курдюмова» задекларували систему філософських, моральних, естетичних поглядів поета. У посланнях, що постали у межах класицистичної традиції та бурлескної манери І. Котляревського, зійшлися жанрові ознаки архаїчного ораторсько-повчального послання і дружнього послання.

З різними етапами становлення і розвитку послання як жанру співвідносяться Шевченкові «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє», «До Основ'яненка», «Н. Маркевичу», «Полякам», «Заворожи мені, волхве», «Згадайте, братія моя...», «А.О. Козачковському» та ін. Водночас «Шевченкові послання, – як зазначає Ніна Чамата, – принципово новий етап еволюції цього жанру в українській поезії. У творчості Шевченка з її жанровим синкретизмом, прикметним для доби романтизму, послання, розвиваючись по кількох лініях, реалізувалося в широкому формальному і змістовому спектрі» [7, 53].

Життєздатність жанру послання в українській поетичній школі підтвердила практика багатьох поетів пізнішого часу, зокрема Євгена Маланюка, який постійно взував на духовну спадщину Кобзаря. Той факт, що Є. Маланюк перебував у силовому полі Шевченкового слова, є незаперечним і неспростовним. Вже навіть певні зовнішні ознаки набутку поета свідчать про його глибинний інтерес до кожного рядка генія. У низці таких ознак і поетичні присвяти («Шевченко», «Непроминальність»), і виразно цитатні заголовки віршів-роздумів («Думи мої, думи...», «Доля», «Дума»), і літературознавчі та есеїстичні праці («Ранній Шевченко», «Репліка»), і виразні ремінісценції («Над полем рути і отрути»..., «Гонта, що синів свяченим ріже...», «Закінчився суд – і кара йде, і гнів вирує», «Поганих внуків і онук...»).

Про співмірність Шевченкового і Маланюкового і патріотизму сьогодні пишуть багато і переконливо. Це зокрема В. Базилевський, С. Гординський, І. Дзюба, Л. Куценко, М. Нервлий, Т. Салига та ін. За визначенням С. Гординського, «Маланюкова поезія належить до Шевченківського комплексу. Як і Шевченко, він заповнений ідеєю України, яку він безмежно любить, але одночасно й картає за її слабкості» [2, 239]. Незважаючи на часову асиметричність, роль обох поетів у національно-культурному житті своїх суспільств була практично однаковою, і ця роль полягала у тому, щоб висловити національний біль, спричинений трагічним становищем України під гнітом російської влади як у XIX, так і в XX століттях. В. Базилевський слушно зауважує різницю в адресах і адресатах гніву обох поетів: «Шевченко плакав над незрячим гречкосієм і судив панів і гетьманів – «варшавське сміття, грязь Москви». Маланюк же таврував першого як вмістилище повсякчасної небезпеки, уособлення руйнівної антидержавної сили. Других він якщо і кляв, то вибірково, поіменно. Бо розглядав козацтво як національно-політичну силу, провідну верству нації» [1, 183].

Мета даної статті – здійснити типологічне порівняння «Послання» Є. Маланюка з поетичними посланнями Т. Шевченка, що, на наш погляд, дозволить рельєфніше побачити постаті обох поетів на тлі їхнього часу.

Над «Посланням» Є. Маланюк працював протягом 1925-1926 років. Воно було надруковане у 12-й книжці «Літературно-наукового вісника» за 1926 рік. У жанрово-композиційному відношенні це досить складний ліричний твір, який поєднує ознаки жанру послання (адресат, слова-звертання, ораторський стиль) з поетикою інвективи (різка іронія, сарказм, нищівне викриття). За змістом і характером переживання «Послання» близьке до написаних протягом тих же 1925-26 років віршів «Варязька балада», «Куліш», «3 варягів», «Діва Обида».

Вірш-послання, адресований М. Рильському, був відгуком на твори поета-неокласика, які явно засвідчили його відхід від жорстоко-суперечливих подій в Україні в середині 20-х років. Твір Є. Маланюка – це своєрідна